

Treći kolokvij

Kvantna fizika

26. travnja 2010.

Zadatak 1

Izrazite operatore S_x i S_y preko operatora podizanja i spuštanja spina. Pokažite da je operator $S^2 = S_x^2 + S_y^2 + S_z^2$ dijagonalan u bazi svojstvenih stanja operatora S_z . Čestica ima spin $1/2$.

Rješenje:

- definicija operatora podizanja i spuštanja spina

$$S_+ = S_x + iS_y, \quad S_- = S_x - iS_y \quad (1)$$

- invertiramo gornje relacije

$$S_x = \frac{1}{2}(S_+ + S_-), \quad S_y = \frac{1}{2i}(S_+ - S_-) \quad (2)$$

- računamo operator \vec{S}^2 , uzimajući u obzir da operatori S_+^2 S_-^2 poništavaju svojstvena stanja operatora S_z

$$\vec{S}^2 = S_x^2 + S_y^2 + S_z^2 = \frac{1}{2}(S_+S_- + S_-S_+) + S_z^2 \quad (3)$$

- djelujemo operatorom \vec{S}^2 na svojstvena stanja operatora S_z

$$\vec{S}^2 \left| \frac{1}{2} \right\rangle = \left(\frac{1}{2}S_+S_- + \frac{1}{2}S_-S_+ + S_z^2 \right) \left| \frac{1}{2} \right\rangle = \frac{3}{4}\hbar^2 \left| \frac{1}{2} \right\rangle, \quad (4)$$

$$\vec{S}^2 \left| -\frac{1}{2} \right\rangle = \left(\frac{1}{2}S_+S_- + \frac{1}{2}S_-S_+ + S_z^2 \right) \left| -\frac{1}{2} \right\rangle = \frac{3}{4}\hbar^2 \left| -\frac{1}{2} \right\rangle \quad (5)$$

- svojstvena stanja operatora S_z su ujedno i svojstvena stanja operatora \vec{S}^2
- operator \vec{S}^2 je dijagonalan u bazi svojstvenih stanja operatora S_z

$$\vec{S}^2 = \frac{3}{4}\hbar^2 \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{pmatrix} \quad (6)$$

- točno napisani operatori S_x i S_y nose 1 bod, a točno napisan operator \vec{S}^2 u dijagonalnoj formi 1 bod

Zadatak 2

Čestica u centralnom potencijalu ima orbitalni angularni moment $l = 2\hbar$ i spin $s = 1\hbar$. Nađite energijske nivoe i degeneracije povezane sa spin-orbit interakcijom oblika

$$H_{so} = AL \cdot S.$$

Rješenje:

- radimo u bazi svojstvenih stanja operatora $\{H, \vec{J}^2, J_z, \vec{L}^2, \vec{S}^2\}$
- iskoristimo definiciju operatora \vec{J}

$$\vec{J}^2 = (\vec{L} + \vec{S})^2 = \vec{L}^2 + 2\vec{L} \cdot \vec{S} + \vec{S}^2 \implies \vec{L} \cdot \vec{S} = \frac{1}{2} (\vec{J}^2 - \vec{L}^2 - \vec{S}^2) \quad (7)$$

- Hamiltonijan spin-orbit međudjelovanja možemo napisati u sljedećem obliku

$$H_{so} = \frac{A}{2} (\vec{J}^2 - \vec{L}^2 - \vec{S}^2) \quad (8)$$

- izračunamo matrični element

$$E_{so} = \langle jm | H_{so} | jm \rangle = \frac{A}{2} \langle jm(ls) | \vec{J}^2 - \vec{L}^2 - \vec{S}^2 | (ls)jm \rangle \quad (9)$$

$$E_{so} = \frac{A}{2} \hbar^2 [j(j+1) - l(l+1) - s(s+1)] \quad (10)$$

- zadan je orbitalni angularni moment $2\hbar$, a spin $1\hbar$

$$E_{so} = \langle jm | H_{so} | jm \rangle = \frac{A}{2} \hbar^2 [j(j+1) - 8]$$

- ograničenja na zakretni impuls j zadana su pravilom trokuta

$$|l - s| \leq j \leq l + s$$

- $j = 1$: $E_{so} = -3A\hbar^2$, $d = 2j + 1 = 3$
- $j = 2$: $E_{so} = -A\hbar^2$, $d = 2j + 1 = 5$
- $j = 3$: $E_{so} = 2A\hbar^2$, $d = 2j + 1 = 7$
- matrični element (8) nosi 0.5 bodova, dok svaki nivo zajedno s degeneracijom nosi 0.5 bodova

Zadatak 3

Sustav ukupnog angularnog momenta $J = \frac{5}{2}$ i projekcije na z-os $M = -\frac{1}{2}$ se sastoji od dvije čestice angularnih momenata $j_1 = \frac{3}{2}$ i $j_2 = 1$. Polazeći od stanja $|\frac{5}{2} - \frac{5}{2}\rangle$, djelujući operatorom J_+ generirajte stanje $|\frac{5}{2} - \frac{1}{2}\rangle$. Koje su moguće vrijednosti projekcija m_1 i m_2 , te pripadajuće vjerojatnosti?
Rješenje:

- koristimo relaciju

$$J_+ |JM\rangle = \hbar\sqrt{J(J+1) - M(M+1)} |JM+1\rangle \quad (11)$$

- polazimo od stanja s najnižom projekcijom zakretnog impulsa i djelujemo operatorom J_+

$$J_+ \left| \frac{5}{2} - \frac{5}{2} \right\rangle = \left(J_{1+} \left| \frac{3}{2} - \frac{3}{2} \right\rangle \right) |1-1\rangle + \left| \frac{3}{2} - \frac{3}{2} \right\rangle (J_{2+} |1-1\rangle) \quad (12)$$

- dolazimo do sljedeće relacije

$$\left| \frac{5}{2} - \frac{3}{2} \right\rangle = \sqrt{\frac{3}{5}} \left| \frac{3}{2} - \frac{1}{2} \right\rangle |1-1\rangle + \sqrt{\frac{2}{5}} \left| \frac{3}{2} - \frac{3}{2} \right\rangle |10\rangle \quad (13)$$

- još jednom djelujemo operatorom J_+

$$J_+ \left| \frac{5}{2} - \frac{3}{2} \right\rangle = \sqrt{\frac{3}{5}} \left(J_{1+} \left| \frac{3}{2} - \frac{1}{2} \right\rangle \right) |1-1\rangle + \sqrt{\frac{3}{5}} \left| \frac{3}{2} - \frac{1}{2} \right\rangle (J_{2+} |1-1\rangle) \quad (14)$$

$$+ \sqrt{\frac{2}{5}} \left(J_{1+} \left| \frac{3}{2} - \frac{3}{2} \right\rangle \right) |10\rangle + \sqrt{\frac{2}{5}} \left| \frac{3}{2} - \frac{3}{2} \right\rangle (J_{2+} |10\rangle) \quad (15)$$

- izračnemo pojedine članove na desnoj strani

$$J_+ \left| \frac{5}{2} - \frac{3}{2} \right\rangle = \hbar\sqrt{8} \left| \frac{5}{2} - \frac{1}{2} \right\rangle \quad (16)$$

$$J_+ \left| \frac{3}{2} - \frac{3}{2} \right\rangle = \sqrt{3}\hbar \left| \frac{3}{2} - \frac{1}{2} \right\rangle \quad (17)$$

$$J_+ \left| \frac{3}{2} - \frac{1}{2} \right\rangle = 2\hbar \left| \frac{3}{2} \frac{1}{2} \right\rangle \quad (18)$$

$$J_+ |10\rangle = \hbar\sqrt{2} |11\rangle \quad (19)$$

$$(20)$$

- dolazimo do sljedeće relacije

$$\sqrt{8} \left| \frac{5}{2} - \frac{1}{2} \right\rangle = 2\sqrt{\frac{3}{5}} \left| \frac{3}{2} \frac{1}{2} \right\rangle |1-1\rangle + \sqrt{\frac{6}{5}} \left| \frac{3}{2} - \frac{1}{2} \right\rangle |10\rangle \quad (21)$$

$$+ \sqrt{\frac{6}{5}} \left| \frac{3}{2} - \frac{1}{2} \right\rangle |10\rangle + \frac{2}{\sqrt{5}} \left| \frac{3}{2} - \frac{3}{2} \right\rangle |11\rangle \quad (22)$$

- podijelimo prethodni izraz s $\sqrt{8}$

$$\left| \frac{5}{2} - \frac{1}{2} \right\rangle = \sqrt{\frac{3}{10}} \left| \frac{3}{2} \frac{1}{2} \right\rangle |1-1\rangle + \sqrt{\frac{3}{5}} \left| \frac{3}{2} - \frac{1}{2} \right\rangle |10\rangle + \frac{1}{\sqrt{10}} \left| \frac{3}{2} - \frac{3}{2} \right\rangle |11\rangle \quad (23)$$

- sustav se može nalaziti u sljedećim stanjima
 - $m_1 = 1/2$ i $m_1 = -1$, vjerojatnost $3/10$
 - $m_1 = -1/2$ i $m_1 = 0$, vjerojatnost $6/10$
 - $m_1 = -3/2$ i $m_1 = 1$, vjerojatnost $1/10$
- suma vjerojatnosti iznosi 1
- točno izračunat $J_+^2 |5/2 - 5/2\rangle$ nosi 0.5 bodova, a svaka točna projekcija sa vjerojatnosti još 0.5 bodova

Zadatak 4

U Bornovoj aproksimaciji pronađite diferencijalni udarni presjek za česticu mase m koja se raspršuje na potencijalu

$$V(r) = Ae^{-\frac{r^2}{a^2}}$$

Rješenje:

- amplitude raspršenja u Bornovoj aproksimaciji

$$f_B(\theta) = -\frac{2m}{\hbar^2 q} \int_0^\infty r \sin qr V(r) dr, \quad q = 2k \sin \frac{\theta}{2} \quad (24)$$

- uvrstimo potencijal

$$f_B(\theta) = -\frac{2mA}{\hbar^2 q} \int_0^\infty r e^{-\frac{r^2}{a^2}} \sin qr dr \quad (25)$$

- parcijalno integriramo

$$du = r e^{-\frac{r^2}{a^2}} \implies u = \int r e^{-\frac{r^2}{a^2}} dr = \frac{1}{2} a^2 \int e^{-t} dt = -\frac{1}{2} a^2 e^{-\frac{r^2}{a^2}} \quad (26)$$

$$v = \sin qr \implies dv = q \cos qr dr \quad (27)$$

- vratimo se početnom integralu

$$\int_0^\infty r e^{-\frac{r^2}{a^2}} \sin qr dr = -\frac{1}{2} a^2 e^{-\frac{r^2}{a^2}} \sin qr \Big|_0^\infty + \frac{q}{2} a^2 \int_0^\infty e^{-\frac{r^2}{a^2}} \cos qr dr \quad (28)$$

- radi se o tabličnom integralu (Bronštejn)

$$\int_0^\infty r e^{-\frac{r^2}{a^2}} \sin qr dr = \frac{q}{2} a^2 \frac{\sqrt{\pi}}{2} a e^{-\frac{q^2 a^2}{4}} \quad (29)$$

- vratimo se amplitudi raspršenja

$$f_B(\theta) = -\frac{mAa^3 \sqrt{\pi}}{2\hbar^2} e^{-\frac{1}{4}q^2 a^2} \quad (30)$$

- diferencijalni udarni presjek

$$\frac{d\sigma}{d\theta} = |f(\theta)|^2 = \frac{m^2 A^2 a^6 \pi}{4\hbar^4} e^{-\frac{1}{2}q^2 a^2}, \quad q = 2k \sin \frac{\theta}{2} \quad (31)$$

- amplituda raspršenja nosi 1.5 bodova, a diferencijalni udarni presjek 0.5 bodova

Zadatak 5

Koristeći operatore podizanja i spuštanja, izračunajte očekivane vrijednosti $\langle x \rangle$, $\langle x^2 \rangle$, $\langle p \rangle$ i $\langle p^2 \rangle$ u n -tom pobuđenom stanju harmoničkog oscilatora. Pokažite da je u osnovnom stanju ispunjena relacija $\Delta x \Delta p = \frac{\hbar}{2}$.

Rješenje:

- operatori podizanja i spuštanja

$$\hat{a} = \sqrt{\frac{m\omega}{2\hbar}} \left(\hat{x} + \frac{i\hat{p}}{m\omega} \right), \quad \hat{a}^\dagger = \sqrt{\frac{m\omega}{2\hbar}} \left(\hat{x} - \frac{i\hat{p}}{m\omega} \right), \quad (32)$$

- izrazimo \hat{x} i \hat{p} pomoću operatora \hat{a} i \hat{a}^\dagger

$$x = \sqrt{\frac{\hbar}{2m\omega}} (a + a^\dagger), \quad p = i\sqrt{\frac{m\omega\hbar}{2}} (a^\dagger - a) \quad (33)$$

- očekivane vrijednosti operatora x i p

$$\langle n | x | n \rangle = \sqrt{\frac{\hbar}{2m\omega}} \langle n | a + a^\dagger | n \rangle = 0, \quad (34)$$

$$\langle n | p | n \rangle = i\sqrt{\frac{m\omega\hbar}{2}} \langle n | -a + a^\dagger | n \rangle = 0 \quad (35)$$

- kvadriramo operatore x i p

$$x^2 = \frac{\hbar}{2m\omega} (aa + aa^\dagger + a^\dagger a + a^\dagger a^\dagger) \quad (36)$$

$$p^2 = -\frac{m\omega\hbar}{2} (aa - aa^\dagger - a^\dagger a + a^\dagger a^\dagger) \quad (37)$$

- očekivane vrijednosti operatora x^2 i p^2

$$\langle n | x^2 | n \rangle = \frac{\hbar}{2m\omega} \langle n | a^\dagger a + aa^\dagger | n \rangle = 0, \quad (38)$$

$$\langle n | p^2 | n \rangle = \frac{m\omega\hbar}{2} \langle n | aa^\dagger + a^\dagger a | n \rangle = 0 \quad (39)$$

- koristimo relacije

$$a | n \rangle = \sqrt{n} | n - 1 \rangle, \quad a^\dagger | n \rangle = \sqrt{n + 1} | n + 1 \rangle \quad (40)$$

- slijedi

$$\langle n | a^\dagger a | n \rangle = \sqrt{n} \langle n | a^\dagger | n - 1 \rangle = n \quad (41)$$

$$\langle n | aa^\dagger | n \rangle = \sqrt{n + 1} \langle n | a | n + 1 \rangle = n + 1 \quad (42)$$

- tražene očekivane vrijednosti

$$\langle n | x^2 | n \rangle = \frac{\hbar}{2m\omega}(2n + 1) \quad (43)$$

$$\langle n | p^2 | n \rangle = \frac{m\omega\hbar}{2}(2n + 1) \quad (44)$$

- računamo odstupanja u osnovnom stanju

$$\Delta x = \sqrt{\langle x^2 \rangle - \langle x \rangle^2} = \sqrt{\frac{\hbar}{2m\omega}} \quad (45)$$

$$\Delta p = \sqrt{\langle p^2 \rangle - \langle p \rangle^2} = \sqrt{\frac{m\omega\hbar}{2}} \quad (46)$$

- neodređenost u osnovnom stanju

$$\Delta x \Delta p = \frac{\hbar}{2} \quad (47)$$

- očekivane vrijednosti $\langle x \rangle$ i $\langle p \rangle$ nose 0.5 bodova, očekivane vrijednosti $\langle x^2 \rangle$ i $\langle p^2 \rangle$ 1 bod, a neodređenost u osnovnom stanju 0.5 bodova.

T. Nikšić